

СТАНОВИЩЕ

По конкурс за придобиване на академичната длъжност „професор” по професионално направление 3.8 Икономика (икономика и управление по отрасли – туризъм), обнародван в ДВ - бр. 58 от 26.07.2016 г.

Участник в конкурса: доц. д.ик.н. Соня Варадинова Милева-Божанова

Рецензент: доц. д-р Мария Станкова, ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград

1. Информация за конкурса

Конкурсът е обявен за нуждите на Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Участвам в състава на научното жури по конкурса съгласно Заповед № РД 38-609/29.09.2016 г. на Ректора на Софийския университет, а на неговото първо заседание ми бе възложено изготвяне на становище по конкурса.

2. Информация за кандидатите в конкурса

Единствен участник в обявения конкурс е доц. д.ик.н. Соня Варадинова Милева-Божанова. Тя е завършила висшето си образование в ОКС „бакалавър“ през 1998 г. в Университета за национално и световно стопанство, гр. София. В същото висше училище продължава обучението ѝ в ОКС „магистър“ по „Международен туризъм“ (1998-1999 г.). От 2000 г. се обучава като редовен докторант в УНСС, гр. София по научната специалност 05.02.26. Маркетинг (Конкуренция в международния туризъм) и през 2003 г. защитава успешно докторската си дисертация. През 2008 г. се хабилитира по научната специалност 05.02.18 „Икономика и управление по отрасли (Туризъм)“. От 2016 г. е „доктор на икономическите науки“ по 3.8 Икономика (Икономика и управление по отрасли – Туризъм) след защита на дисертационен труд на тема „Анализ и оценка на структурните изменения и темп на развитие на туризма под влияние на глобализацията“. Общият ѝ стаж е седемнадесет години, от които четиринадесет години работи в Софийски университет “Св. Климент Охридски”.

Кандидатът С. Милева е член на специализирани комисии, експертни съвети и работни групи. Към момента е зам. председател на Българската камара за образование, наука и култура, експерт е към Българска туристическа камара, Националния център за развитие на туризма и Института за иновационни практики в туризма. Партнира си с Българска стопанска камара, Междуправителствения съвет за кадрите в туризма към Министерството на туризма, работната група за маркетинг и реклама към Националния съвет по туризъм и т.н. В периода 2011-2015 г. работи към референтната група за сектор „Туризъм“ на ESCO (European Skills, Competencies and Occupation taxonomy) към Генерална дирекция „Заетост, социални въпроси и приобщаване” на Европейската комисия. Участвал е в реализирането на 20 научно-изследователски, образователни,

научно-приложни и бизнес проекти, финансирани по национални и европейски програми. В 7 от проектите, Соня Милева е ръководител. В останалите 13 участва като експерт.

От предоставените по конкурса материали е видно, че за периода 2008-2016 г. С. Милева е отговорен редактор на списание "Science & Research" (издание на Българска камара за образование, наука и култура), както и членува в редакционните колегии на редица специализирани в туризма международни изданията и форуми. Във връзка с тази си активност е изготвила 14 рецензии на статии, подадени за публикуване в научни издания като „International Journal of Tourism Research“, „Tourism Analysis: An Interdisciplinary Journal“, „EUROPEAN JOURNAL OF TOURISM RESEARCH“, Journal "Economic Alternatives".

3. Изпълнение на изискванията за заемане на академичната длъжност

От подадените документи на участника в конкурса - доц. д.ик.н. Соня Варадинова Милева-Божанова е видно, че по същество е изпълнил количествените и качествените изисквания към кандидатите за заемане на академичната длъжност „професор“ и отговаря на професионалното направление, в което е обявен конкурса:

Общ брой публикации за участие в конкурса	46
Монографии	7
Студии	4
Статии	13
Доклади	19
Учебници	3

Считам, също така, че налице много висока подготвеност на кандидата като участник в конкурса за академичната длъжност „професор“ по професионално направление 3.8 Икономика (икономика и управление по отрасли – туризъм). От представената от кандидата справка за изпълнението на количествените изисквания за заемане на академична длъжност „професор“ в Стопанския факултет на СУ „Свети Климент Охридски“ е видно, че при минимален праг за заемане на посочената академична длъжност 600 точки, набраните точки са 3166,1.

4. Оценка на учебно-преподавателската дейност

Доц. д.ик.н. Соня Милева води лекционни курсове по дисциплините „Икономика и управление на международния туризъм“, „Икономика и управление на туроператорската, агентска и транспортна дейност“, „Маркетинг на туризма и управление на дестинацията“, „Управление на туроператорската и агентска дейност“, „Екскурзоводско обслужване и туристическа анимация“, „Туризъм на историческото наследство“ пред студенти в ОКС „магистър“, специалност „Икономика и управление в туризма“, както и лекции по учебните дисциплини „Ресторантски операции“ (в ОКС „бакалавър“, специалност „Туризъм“ в Геолого-географски факултет на СУ), „Културен туризъм“ (в ОКС „магистър“ в програмите „Музеология“ към Исторически факултет на

СУ) и „Мениджмънт и социализация на културното наследство“ (Философски факултет на СУ). От представената справка за учебна заетост е видно, че годишната натовареност на доц. д.ик.н. Соня Милева варира от 1303 ч. (2013/14 учеб. год.) до 928 ч. (2015/16 учеб. год.), от които средно около 600 часа са аудиторни часове. В периода 2009-2016 г. е участвала в преподавателска мобилност по програма „Еразъм“ като гост-лектор в Savonia University of Applied Science, Финландия (2009-2011 г.), Greenwich University, Великобритания (2012-2014 г.), Escola Superior de Hotelaria e Turismo do Estoril (ESHTE), Португалия (2015-2016 г.).

Познавам доц. Соня Милева и мога да изразя преките си впечатления, които определено са свързани с качествата ѝ като преподавател и личност. Тук, мога да подчертая, че се открояват нейните опит и култура на общуване с колеги и студенти, както и преподавателска работа, при която използва активни методи на обучение и съвременни информационни технологии.

За времето до 2016 г. кандидатът е обогатил професионалните си качества и знания при участия в редица семинари, организирани от La Fondation pour La Formation Hoteliere, EBSCO, Hotels Academy; Travel Mind, ProQuest, Job Trust, и Министерство на туризма в Република Гърция, Атина. Бил е и стипендиант по програма „Базилеус“ в Университет Крагуевац, Сърбия (2015). Безспорен е извода, че доц. д.ик.н. Соня Милева е преподавател, поставил си за цел непрекъснато да разширява своите знания, умения и опит, следейки най-новите тенденции във висшето образование и практиката.

Кандидатът, също така, има опит като ръководител на български и чуждестранни докторанти. За периода до 2016 г. е бил научен ръководител на седмина докторанти, шест от които успешно защитили дисертационните си трудове. Осъществил е и научно ръководство на общо 53 дипломанта, успешно защитили дипломни работи по програмите на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

5. Обща характеристика на представените научни трудове/публикации

За участие в конкурса за академичната длъжност „професор“, Соня Милева е представила два списъка на своите публикации: един по конкурса и един общ. Уточнено е, че публикациите в **Списък на научните трудове** за участие в конкурс за „професор“, не повтарят представените за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, научната степен „доктор на науките“ и заемане на академичната длъжност „доцент“, съгласно чл. 29 ал. 1 т. 3 от ЗРАСРБ. Същите са подредени в следните рубрики: *Монографии (самостоятелни и колективни), Студии, Статии в специализирани научни издания, Публикувани доклади на конференции и научни симпозиуми в страната и чужбина, Учебници и учебни пособия.* От приложените разработки в документите по конкурса за академичната длъжност „професор“ е видно, че от общо представени 46 публикации, 28 са самостоятелни, а 18 са разработени в съавторство. За част от разработките са представени разпределителни декларации, в останалите ясно са разграничени текстовете, написани от доц. С. Милева. Общият обем на публикациите е 1310 страници.

Доцент Милева има публикувани 1 самостоятелна монография: „Международен туризъм“ (2011) и 6 в съавторство. Преобладаващата част от представените по рубрики

публикациите са в реномирани специализирани издания, с авторитетни редакционни съвети или колегии: в страната (28 броя) и чужбина (18 броя). Положителен момент, отнасящ се към преподавателската дейност, е участието ѝ в съвместни разработки на учебници и учебни помагала.

В своята пълнота, списъкът на научната продукция включва широк кръг от публикации в сферата на *международния туризъм, икономиката на туризма и туристическата политика*. По своята структура и обем, научната продукция на кандидата обхваща:

5.1. Монографии – 1 самостоятелна и 6 в съавторство (№№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7), ориентирани към международния туризъм, теоретико-методологическите и практико-приложни проблеми на туроператорската, агентска и транспортна дейност, туристическата политика, стопанските субекти и структури за управление на туризма. Самостоятелната монография на кандидата е опит за научно обяснение на пространствената организация на туризма и произтичащите процеси на трансформиране, които дават възможност за обективна оценка на съвременната практика и политика в развитието на международния туризъм. Колективните монографии разглеждат широката като обхват проблематика, отнасяща се до въпросите на политиката в туризма, както и специфичните въпроси за развлекателната индустрия и ефикасността на националната туристическа реклама. Една от колективните монографии, в които С. Милева участва, е публикувана в чужбина (№ 6).

5.2. Студии – представени са 4 самостоятелни студии (№№ 8, 9, 10, 11). Същите разглеждат тематиката, свързана с анализа и оценката на българския туризъм от перспективата на емитивните пазари, ролята и мястото на националната реклама като част от маркетинговата политика на националните туристически организации и/организации за управление на дестинацията, особеностите при участията на туристическите борси и изложения, с оглед на ключовите им характеристики като част от маркетинговата политика и влиянието на новите информационни и комуникационни технологии в сферата на туризма. Всички са публикувани в български издателства и са с общ обем от 288 страници.

5.3. Статии в специализирани научни издания – кандидатът участва с 13 статии, от които 2 са публикувани на български език и 11 на чужд език (1, от които е публикувана в чужбина), с общ обем от 150 страници. Сред тях правят впечатление: *Engine of Bulgarian Economy – Tourism* (№ 12), *Beyond the tangible contours of tourist behavior* (№ 14), *Skills and competences as main concern for innovation capabilities between universities and tourism industry* (№ 21), *Tourism education in Bulgaria: competencies in focus* (№ 22). От тях проличават уменията на С. Милева да анализира, систематизира и конкретизира в проблемните области, така че да достигне до оригинални решения за конкретните проблеми, касаещи индустрията на туризма.

5.4. Публикувани доклади на конференции и научни симпозиуми в страната и чужбина – общо 19 научни доклада, 13 на български и 6 на чужд език. 12 от тях са самостоятелни, а 7 са в съавторство. Общият им обем е от 192 страници. От посочените публикации, според мен, трябва да бъдат отличени следните: - „*Role of Public Involvement in Destination Branding*“ (№ 26), „*Динамиката на дестинация България на емитивните пазари*“ (№ 29), „*The destiny of the communist heritage of Bulgaria and its*

integration in the tourism industry“ (31), „Challenges for regional development and employment in tourism industry“ (№ 36). В тях, както и в останалите, представени за рецензия научни доклади е видимо професионалното боравене на кандидата с методологическия инструментариум и готовността му да идентифицира и анализира важните за туризма проблеми.

5.5. Учебници и учебни пособия – общо 3 публикации на български език в съавторство. Представени са в обем от 127 стр. на лично участие на С. Милева.

По конкурса за професор кандидатът посочва в **Списък на научните трудове** още 3 рубрики: *Публикувани научно-приложни разработки* и *Научно-изследователски, образователни, научно-приложни и бизнес проекти*, както и *Рецензии, становища и редакторска дейност*. По първата от тях, участието е с 3 заглавия, 2 от които представляват разработки, представени на научни конференции в чужбина (№№ 47, 48), третото е задание за създаване на стратегия и план за действие за развитие на София като туристическа дестинация 2014-2020 г., разработено по искане на Общинско предприятие „Туризм“ – гр. София (2013) (№ 49). Втората рубрика включва проектите, в които С. Милева е участвала. Общо 7 от тях са университетски проекти, на 5 от които С. Милева е ръководител. Националните проекти са 8, от които 1 е ръководен от кандидата. Участията в международни проекти са 5; на 1 кандидатът е ръководител. Като цяло, става дума за проекти, ориентирани към туризма, регионалното развитие, образователните парадигми в сферата на туризма и заетостта. Последната рубрика представя рецензентската и редакторска дейност на С. Милева. Включва 8 рецензии на монографии/хабилитационен труд; 9 рецензии на статии, публикувани в международни туристически издания; 14 рецензии на научно-изследователски проекти; 22 рецензии, становища от участия в научни журита за придобиване научни степени и заемане на академични длъжности.

Приемам така представените материали (самостоятелни или в съавторство) за оценка и рецензиране. Считаю, че тази научна продукция е достатъчна по обем и в основната си част (с някои отделни аспекти, като изключения), съответства като тематиката на обявения конкурс. Публикациите разглеждат важни и актуални за индустрията на туризма въпроси: монографиите и студиите предлагат критичен поглед върху изследваната проблематика; статиите и докладите са публикувани в известни международни и български издания.

Считаю също така, че представените публикации обхващат актуални, изследвани и сравнително нови въпроси, които могат да се групират в три направления, като се изведат силните страни и съответно – посочат бележки и препоръки към рецензираната научна продукция на кандидата за професор.

Направление първо включва публикации на кандидата в сферата на **международния туризъм**. Тук попадат разработки като монографии, студии, научни статии и доклади (№№ 1, 4, 7, 8, 14, 17, 29, 31, 41, 44, 45). Това творчество показва стремежа на кандидата допълнително да систематизира знанията за туризма и неговото развитие в международен план. Специално внимание тук изисква самостоятелния монографичен труд на кандидата (№ 1), посветен на историческия преглед на развитието на туризма, състоянието и развитието на международния туризъм по регионите на

Световната туристическа организация, както и на детерминантите, перспективите и тенденциите за развитие в световен план.

Второто направление обхваща публикации, занимаващи се актуални въпроси на **икономиката и туризма (предимно в национален план)**. Кандидатът тук предлага три отделни направления - Развитие на туризма в България (№№ 8, 12, 16, 23, 29, 36, 42, 23), Образование по туризъм (№№13, 16, 20, 21, 22, 25, 39, 43) и Национален туристически маркетинг (№№ 6, 9, 10, 15, 24, 26, 27, 32, 35), към които по мое мнение, е по-удачно да се подходи като към едно тематично цяло. В подкрепа на това свое становище ще посоча, че в публикация „Engine of Bulgarian Economy – Tourism“ (№ 12) е намерил място икономически анализ на сектор туризъм и е проследена динамиката на преките чуждестранни инвестиции, по водещи чуждестранни инвеститори в сферата на туризма по подсектори и икономически дейности. Въпросът е разгледан в по-големи детайли, като е диагностицирана иновативността на българските туристически предприятия в публикацията „Иновационни стратегии и иновации в туризма (№ 42). В други разработки, попадащи в направлението (№№16, 23, 36, 45), са определени основните количествени и структурни характеристики на човешките ресурси на заетите в сферата на туризма в България и са установени връзките и зависимостите между регионалното развитие и заетостта в сферата на туризма. Специално внимание е отделено на националните туристически организации и/организации за управление на дестинацията в т.ч. маркетинговия микс на дестинацията, на съдържанието и ефективността на националния туристически портал (№ 24), на брендирането (№№ 26, 27) и на ролята и мястото на туристическите борси и изложения (№№ 6, 10, 15, 32).

В третото направление включвам публикации, които изследват **туристическата политика**, в аспектите, касаещи диверсификацията и конкурентоспособността, по начина, по който кандидатът ги е определил (№№ 2, 3, 4, 5, 11, 18, 19, 23, 28, 30, 31, 33, 34, 37, 38, 40, 42, 45, 46). В тази връзка, е положителната ми оценката за разработките „Държавна политика и планиране в сферата на туризма“ (№ 5) и „Иновативен подход към традиционния Български туристически продукт“ (№ 38). Кандидатът предлага стратифициране на туризма по критериите културно-историческо наследство (№№ 2, 34, 37), култови обекти (№№ 18, 19, 31, 33) и по признаци свързани с особеностите на бита и храната (№№ 38, 40), с оглед определяне специфичната конкурентоспособност на туристическия продукт. Проучено е и е анализирано, също така, състоянието и нивото на присъствие на е-туристическия пазар, включително възможностите и бариерите пред развитието на е-туризма като фактор за повишаване на конкурентоспособността (№№ 11, 30). С. Милева се интересува и проследява новите тенденции и политиките по навлизане на нови играчи в сферата на туризма (№ 11). Изследва още отношението към новите ИКТ (№ 42), както и стимулите за и бариерите пред по-интензивното им включване в е-туристическия пазар (№ 28).

В общ план се налага извода, че доц. д.ик.н. Соня Милева притежава добра литературна осведоменост и умения да систематизира и критично да осмисля достигнатото в съответните направления. Проявява творчески подход към разработваните проблеми, в съответствие, с който търси нови решения и идеи.

6. Оценка на научните и научно-приложните приноси

Сред основните приноси в цялостното творчество на кандидата могат да бъдат посочени следните:

1. Теоретико-методологически приноси, които се откриват в научните разработки, свързани с международния туризъм и туристическата политика. Определени са детерминантите, перспективите и тенденциите за развитие на международния туризъм от гл. т. на качествените, количествени и структурни характеристики на туристическата индустрия.

2. Идентифицирани са факторите и новите предизвикателства за иновативността, обуславящи конкурентоспособността на туристическите предприятия.

3. Проучени са важни измерения на предизвикателствата пред развитието на България като туристическа дестинация и е проектиран иновативен подход към българския туристически продукт, основаващ се местните храни за изграждане на желан имидж.

4. Направена е задълбочена оценка и анализ на инструментариума на националния туристически маркетинг и са открити процесите, носещи най-висока добавена стойност за маркетинговите дейности.

5. Установено е влиянието на националната политика в сферата на образованието върху икономическото развитие и е диагностицирано образованието в професионално направление туризъм в България. Предложени са конкретни решения за сътрудничество и взаимодействие между работодатели и висши училища за преодоляване на несъответствията между пазара на труда, образованието и провежданите политики.

Така очертани, постигнатите от доц. Милева приноси, според мен, имат теоретичен, методологичен и приложен характер.

7. Критични бележки и препоръки

В подложената на рецензия и анализ научна продукция на кандидата не се откриват сериозни слабости, които да намалят нейните положителни качества. Същевременно, към него най-добронамерено биха могли да бъдат отправени и някои бележки. Те са свързани с известна склонност към детайлизиране на изложението, с което текста на съответните разработки се утежнява ненужно. Не съм склонна да приема изцяло и разсъжденията на С. Милева относно тъмния туризъм и възможностите за диверсифициране чрез него на туристическото предлагане в международен и вътрешен план.

Позволявам си също така да отправя и една препоръка към С. Милева, като считам, че в бъдещата си дейност като учен, следва да засили критичния анализ на своите разработки, както и да концентрира творческите си търсения.

Така направените бележки и препоръки, по никакъв начин не влияят върху общото положително впечатление от представената за рецензиране научна продукция.

Заклучение

Кандидатът за професор Соня Варадинова Милева-Божанова е хабилитирано лице - доцент в професионално направление 3.8 Икономика. В същото професионално направление е и присъдената ѝ научната степен „доктор на икономическите науки“. Професионалното ѝ развитие е изцяло свързано с областта на обявения конкурс, в т.ч. като преподавател и изследовател.

Представените за рецензиране научни публикации на доц. д.ик.н. Соня Варадинова Милева-Божанова отговарят изцяло на високите изисквания на чл. 29 от ЗРАСРБ за заемане на академичната длъжност „професор“. Нормативно, процедурните изисквания във връзка с провеждането на конкурса са изцяло спазени. Научната ѝ продукция припокрива количествените и качествени изисквания и обогатява съществуващи знания в областта на туризма.

С убеденост давам положителна оценка за цялостната дейност на кандидата, който напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за неговото приложение и изискванията, заложи в вътрешните нормативни правила на Софийския университет “Св. Климент Охридски”. Познавам, като колега, Соня Варадинова Милева-Божанова и считам, че тя е утвърден учен в областта на туризма. Личните ми впечатления, както и изложеното в настоящата рецензия ми позволяват да **предложа на Научното жури да присъди на доц. д.ик.н. Соня Милева академичната длъжност „професор” по професионално направление 3.8 Икономика (икономика и управление по отрасли – туризъм).**

11. 11. 2016 г.

гр. София

Изготвил становището:

(доц. д-р Мария Станкова)

